

Pagrindiniai klausimai:

■ **Kokiomis nacionalinio lygmens švietimo priemonėmis siekiama įgyvendinti pilietinį ugdymą?**

■ **Pilietinio ugdymo Lietuvoje politika ir praktika**

■ **Kokia kitų šalių patirtis įgyvendinant pilietinį ugdymą?**

■ **Kokie jaunimo ir suaugusiųjų pilietinio aktyvumo rodikliai?**

PILIE TINIO UGDYMO ĮGYVENDINIMO POLITIKA: TIKSLAI, PRIEMONĖS, REZULTATAI

Pilietiško ugdymas yra vienas iš svarbiausių Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ švietimui keliamų tikslų. Strategijoje pateikta sumanios Lietuvos vizija – pažadinti visuomenės ir kiekvieno jos nario, sąmoningo piliečio, kūrybingumą, susitelkti prie idėjų, kurios padėtų Lietuvai tapti modernia, veržlia, atvira pasauliui, puoselėjančia savo nacionalinį tapatumą šalimi, o ugdymo sistemą siūloma orientuoti į kūrybiškumo, pilietiško ir lyderystės ugdymą. Šiame kontekste solidarios pilietinės visuomenės branda ir tautinės tapatybės išsaugojimas tampa strategine švietimo kryptimi.

Pilietiško ugdymo svarbą pabrėžia ir Lietuvos švietimo įstatymas (2011). Jame teigiama, kad „Lietuvos bendrojo ugdymo mokykla, padėdama mokiniams pasiręgti gyvenimui ir būti aktyviais pilietinės bendruomenės nariais, siekia sudaryti sąlygas išugdyti kiekvienam asmeniui būtinas vertybines orientacijas, leidžiančias tapti patriotiškai nusiteikusių žmogumi, perteikti jam tautinės ir etninės kultūros pagrindus, laiduoti sąlygas brandžiai tautinei savimonei, garantuoti tautos, krašto kultūros tęstinumą, įgyti demokratijos tradicijas įkūnijančius pilietinės ir politinės kultūros pagrindus, išplėtoti gebėjimus ir patirtį, būtinus asmeniui, kaip kompetentingam Lietuvos Respublikos piliečiui, Europos ir pasaulio bendrijos, daugiakultūrės visuomenės nariui“.

Siekiant inicijuoti esminius visuomenės pokyčius ir sudaryti sąlygas formuotiis kryptingai, atsakingai ir atvirai asmenybei, kuriamos pilietiško ugdymą palaukančios strategijos (Valstybinės švietimo 2013–2022 m. strategijos projektas, 2012), valstybinės programos (Ilgalaikė tautinio ir pilietinio ugdymo programa, 2006; 2014–2020 m. nacionalinės pažangos programa), bendrojo ugdymo mokyklos bendrosios programos (Pilietiško ugdymo bendroji programa, 2008; Pilietiško ugdymo integruojamoji programa, 2008).

Pilietinės kultūros ugdymas, atsižvelgiant į kultūrinius, socialinius, ekonominius pokyčius Lietuvoje ir pasaulyje, laikomas viena svarbiausių mokyklinio ugdymo sričių nuo pat Nepriklausomybės paskelbimo pradžios. Šio ugdymo rezultatus atskleidžia tyrimai. Pavyzdžiui, 2012 m. Pilietinės visuomenės instituto atliktas Lietuvos visuomenės Pilietinės galios indekso (PGI) tyrimas rodo, kad net ir aktyviau dalyvaudami pilietinėse veiklose žmonės tai daro labiau dėl asmeninių priežasčių nei dėl bendro valstybės gyvenimo, o palyginti aukštas mokinių aktyvumas blėsta šiems baigus mokyklą. Šie faktai patvirtina politologų nuogąstavimus, kad šiuolaikinė pilietinė visuomenė yra linkusi rūpintis savo privačiais interesais ir teisėmis, tačiau tampa vis abejingesnė valstybei ir politikai.

Nors Lietuvos bendrojo ugdymo programų turinys atitinka pagrindines šiuolaikines europines aktyvaus piliečio ugdymo kryptis, o pilietinio ugdymo praktika Lietuvos mokyklose orientuota į mokinių dalyvavimo pilietinėse veiklose kompetencijų ugdymą(si), tačiau, remiantis tarptautinių tyrimų rezultatais, labiausiai tobulintina pilietinio ugdymo grandimi Lietuvoje dera laikyti mokinių dalyvavimo ir pokyčių inicijavimo bendruomenėje sritį.

Siekiant geresnių jaunimo pilietinio ugdymo rezultatų reikėtų:

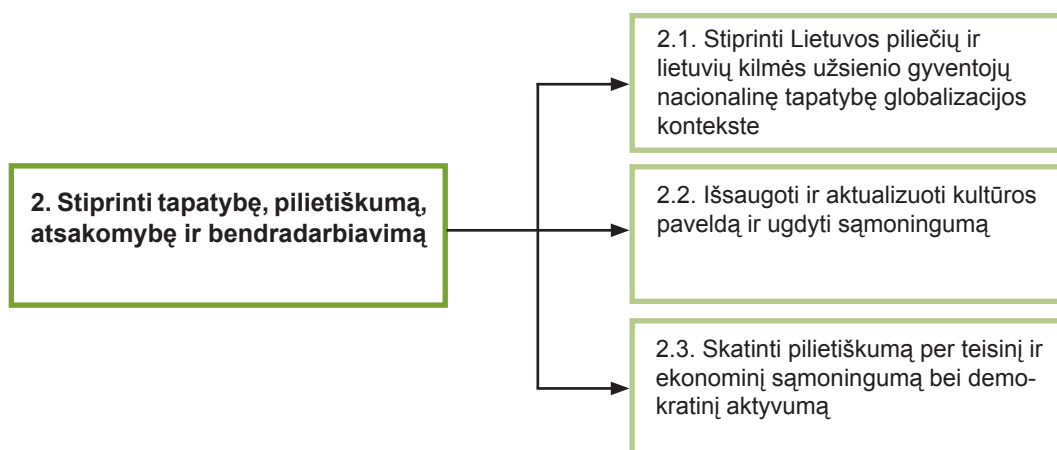
- Pilietinį ugdymą mokyklose išplėsti neformaliu praktiniu pilietiniu veikimu.
- Skirti daugiau dėmesio tokiems pilietinio ugdymo aspektams, kaip sąlygų, skatinančių mokinių dalyvavimą priimant mokyklos sprendimus ir bendruomenės veiklose, kūrimui, kaitos procesų mokykloje ir bendruomenėje stebėjimui ir analizei.
- Atsakingai naudoti socialinės veiklos valandas 5–10 kl., vengti fragmentiško ir paviršutiniško mokinių dalyvavimo joje.
- Neapsiriboti vien mokykla ir privalomomis pamokomis 9–10 kl., panaudoti vietos bendruomenės ir joje veikiančių organizacijų teikiamas galimybes, supažindinti mokinius su pilietinės veiklos už mokyklos ribų galimybėmis.

PILIE TIŠKUMAS XXI AMŽIUJE

XXI a. pokyčių akivaizdoje kyla poreikis stiprinti gyventojų gebėjimus, leidžiančius ne tik prisitaikyti prie vis sparčiau besikeičiančių sąlygų, bet ir patiems tapti kaitos indikatoriais, inicijuojant naujus kultūrinius, socialinius, ekonominius procesus, atrandant būdus konsoliduoti visuomenę ir stiprinti demokratiją. Piliečių skatinimas aktyviai dalyvauti socialiniame ir pilietiniame gyvenime tampa vis svarbesniu politiniu prioritetu tiek nacionaliniu, tiek Europos lygmeniu. Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginėje programoje (2009) šių dienų švietimas nurodomas kaip svarbiausia priemonė skatinti **aktyvų pilietiškumą**. Numatoma, kad iki 2020 m. Europos bendradarbiavimo pagrindinis tikslas turėtų būti parama tobulinant valstybių narių švietimo ir mokymo sistemas, kuriomis siekiama užtikrinti, kad visi piliečiai, neatsižvelgiant į jų asmenines, socialines ar ekonomines aplinkybes, galėtų įgyti, atnaujinti ir visą gyvenimą ugdyti darbui reikiamus gebėjimus, padedančius mokytis, būti aktyviais piliečiais ir dalyvauti kultūrų dialoge.

Įgyvendinant Valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2030“ ir atsiliepiant į pagrindines Europos Sąjungos politikos nuostatas, išdėstytas minėtoje pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijoje „Europa 2020“, LR Vyriausybė 2012 m. lapkričio mėn. patvirtino 2014–2020 m. nacionalinę pažangos programą, kurioje tarp ilgalaikių valstybės prioritetų įgyvendinimo tikslų nurodomas siekis skatinti kiekvieną gyventoją realizuoti savo galimybes prisiimant atsakomybę už save, valstybę ir aplinką. Demokratijos kokybė priklauso nuo aktyvaus visapusiškai išsilavinusių piliečių dalyvavimo ir stiprios pilietinės visuomenės. Lietuvai kaip jaunai demokratiškai valstybei kol kas sunkiai sekasi visapusiškai panaudoti demokratinio veikimo pranašumus, ryškėja demokratinio raštingumo ir pozityvaus bei valstybę kuriančio veiklumo trūkumų, todėl programos prioriteto „Visuomenės ugdymas, mokslas ir kultūra“ 1.2 punkte numatyta stiprinti tapatybę, pilietiškumą, atsakomybę ir bendradarbiavimą (žr. 1 pav.).

1 pav. Pilietiško skatinimo kryptys

Šaltinis: 2014–2020 m. nacionalinės pažangos programa

Socialinės ir pilietinės kompetencijos, kuriomis grindžiamas atsakingo, sąžiningo, aktyvaus, demokratinėmis nuostatomis besivadovaujančio piliečio ugdymas, dar 2006 m. įtrauktos tarp aštuonių pagrindinių mokymosi visą gyvenimą kompetencijų. Europos Tarybos ir Parlamento pateiktoje rekomendacijoje¹ pabrėžiama, kad pilietiškumas, kaip socialinė kategorija, pirmiausia apima asmeninius, tarpasmeninius ir tarpkultūrinius įgūdžius, būtinus veiksmingam dalyvavimui socialiniame gyvenime. Asmuo, išsiugdęs pilietinius gebėjimus, geba kartu su kitais aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime, rodyti solidarumą ir domėjimąsi problemų, kurios daro įtaką vietai ir platesnei bendruomenei, sprendimu. Tai susiję su kritišku ir kūrybingu mąstymu bei konstruktyviu da-

lyvavimu bendruomenės arba kaimynystės veikloje, taip pat sprendimų priėmimu įvairiais lygmenimis – nuo nacionalinio iki Europos. Daugelio Europos valstybių parama šių gebėjimų ugdymui atsispindi nacionalinėse švietimo strategijose. Tarp šalių, kurių nacionalinės švietimo strategijos grindžiamos socialinėmis ir pilietinėmis kompetencijomis, yra Belgija, Čekija, Vokietija, Estija, Ispanija, Kipras, Latvija, Lietuva, Austrija, Lenkija, Rumunija, Slovakija, Turkija. Dar devynių valstybių ar jų regionų – Bulgarijos, Graikijos, Maltos, Portugalijos, Slovėnijos, Anglijos, Velso, Šiaurės Airijos ir Islandijos praktika rodo, kad socialinės ir pilietinės iniciatyvos įgyvendinamos labai plačiai, valstybiniu lygmeniu².

PILIE TINIS UGDYMAS LIETUVOJE: TARP LIETUVOS IR PASAULIO PILIEČIO

Įgyvendinant pilietinio ugdymo politiką, per nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metus mokyklas pasiekė jau keletas bendrųjų mokymosi programų redakcijų (1994, 1997, 2004, 2008), kuriose nuosekliai kito pilietiškumo turinio, jo ugdy-

mo formų, siekiamų rezultatų samprata. Esminius pokyčius atspindi pilietinio ugdymo kaip dėstomojo dalyko paskirties kaita bendrosiose pilietinio ugdymo programose (žr. 1 lentelę).

¹ http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/oj/2006/l_394/l_39420061230lt00100018.pdf

² Remiamasi „Eurydice“ 2012 m. pateikta ataskaita „Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and opportunities for Policy“ apie bendrųjų kompetencijų ugdymą Europos mokyklose: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/145EN.pdf.

1 lentelė. Pilietinio ugdymo paskirties kaita bendrosiose pilietinio ugdymo programose

1994 ir 1997 m. programos ³	Ugdyti sąmoningus, suprantančius savo pareigas ir teises, gebančius konstruktyviai dalyvauti visuomenės bei valstybės valdyme ir jį tobulinti piliečius, patriotus. Puoselėti Tėvynės meilės, atsakomybės už savo tautą ir valstybę, tautinės savivarbos jausmą, ryžtą dirbti gimtojo krašto labui.
2004 m. programa	Ugdyti mokinių pilietiškumą (pažintinius bei praktinius gebėjimus), padėti susisteminti, įtvirtinti ir įprasminti pagrindinėje mokykloje jaunuolių įgyjamas pilietinio ugdymo žinias, išsiugdyti demokratines, pilietines nuostatas.
2008 m. programa	Ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius konstruktyviai dalyvauti visuomenės ir valstybės gyvenime ir jį tobulinti, laisvai ir sąmoningai spręsti, vertinti ir apsispręsti atviroje pliuralistinėje visuomenėje. Puoselėti Tėvynės meilę, atsakomybę už savo tautą ir valstybę, tautinę savivarbą.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pedagogų bendruomenė, visuomenė, švietimo vadovybė susitelkė į tautinę kultūrą paremtą ugdymo turinį, jame pabrėžiant Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) suformuluotus svarbiausius ugdymo tikslus – brandinti asmens tautinę bei kultūrinę savimonę, ugdyti Lietuvos valstybės pilietį ir žmogų demokratijai. Todėl pirmosiose pilietinio ugdymo programose (1994, 1997) pastebima tautinės savimonės, įsipareigojimo savo šaliai bei valstybei ugdymo ir gebėjimo gyventi atviroje demokratinėje visuomenėje ugdymo dermė. Tuometiniame ugdymo turinyje daug vietos skiriama šioms temoms: *tauta, asmuo ir tauta, tauta ir kultūra, tauta ir valstybė, tautos laisvė, Lietuvos tauta – politinė bendruomenė, tautinė valstybė, tautos unikalumas – kultūros unikalumas, asmens atsakomybė už tautą ir jos kultūrą, klasikinis liberalizmas ir mažos tautos kultūra, tautybė ir pilietybė, Lietuvos ir lietuvių tauta, asmuo ir visuomenė, demokratinis piliečių gyvenimo būdas, demokratinės valstybės struktūra, tradicinė ir moderni visuomenė, valstybė ir jos elementai, demokratinės valstybės tikslai ir principai, demokratinės valstybės institucijos ir jų formavimas* ir kt.

Lietuvai rengiantis tapti Europos Sąjungos nare ir siekiant ugdyti pasaulio piliečius, 2004 m. priimta pilietinio ugdymo programa, kurioje beveik nebeliko tautinio ugdymo aspekto. Ji orientuoja į universalių demokratijos principų pažinimą ir tautiniu požiūriu neutralų pilietiškumą. Šį faktą iliustruoja tokios pilietinio ugdymo turinyje dominavusios temos kaip *europietiško samprata, Europos vertybės, demokratijos samprata, demokratija kaip gyvenimo būdas, vartotojai ir jų teisių apsauga, rinkos ekonomika, valstybė ir jos elementai, pilietinės visuomenės kilmė ir esmė, pilietis ir pilietybė, pilietinės pareigos, socialiniai santykiai ir institucijos, tautinio tapatumo samprata, teisinės valstybės principai, įstatymai ir jų paskirtis, socialinės ir teisinės normos, globalizacija, Lietuva ir tarptautinės organizacijos, Lietuvos valdžios institucijos ir pagrindinės jų funkcijos, politinės partijos, žmogaus teisės, Europos Sąjungos teisinė sistema, socialinė visuomenės sankloda, mokyklos ir vietos bendruomenė, piliečių dalyvavimas savivaldoje* ir kt.

Ilgainiui dėl globalizacijos keliamų naujovių – medijų skverbimosi į švietimo erdvę, vartotojiškumo augimo, kompiuterinio raštingumo ir daugiakalbystės skatinimo prireikė naujos pilietinio ugdymo koncepcijos ir gaivinti tas tautinio ugdymo nuostatas, kurios buvo deklaruojamos pirmaisiais Nepriklausomybės atgavimo metais.

Pilietinio ugdymo, kuris bendrojo ugdymo kontekste suprantamas kaip sudedamoji socialinio ugdymo dalis, įgyvendinimo gairės ir tikėtini rezultatai buvo detalizuoti atnaujintose bendrosiose ugdymo programose (Pilietiško ugdymo bendroji programa, 2008; Pilietiško ugdymo integruojamoji programa, 2008). Jose pagrindinis pilietiniam ugdymui keliamas tikslas – sudaryti sąlygas, kad mokiniai išsiugdytų nuostatas, būtinas aktyviam ir atsakingam dalyvavimui Lietuvos demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės gyvenime. Ypatingas dėmesys skiriamas Lietuvos piliečio atsakomybei sprendžiant globalias problemas ugdyti, todėl akcentuojama tautiškumo ir pilietiško daugiakultūrinėje visuomenėje esmė – individo ir visuomenės gebėjimas pripažinti pasaulyje vykstančius pokyčius, kultūrinę įvairovę, pakantumą kitokiems nei mes, tautinių mažumų teises, siekis išsaugoti tautinį tapatumą kultūrų įvairovės kontekste. Mokiniam siūloma analizuoti *ekologinių problemų, solidarumo, tarptautinių konfliktų, demokratijos mokykloje ir valstybėje, nacionalinio saugumo, žiniasklaidos įtakos asmens formavimui, tautinės ir religinės tolerancijos, kultūrų įvairovės, tautos ir pasaulio paveldo, tautos ir valstybės tradicijų, žmogaus ryšio su bendruomene, Europos Sąjungoje kylančių socialinių ir ekonominių problemų, žinių ir kuriančios visuomenės* ir kitas pan. temas.

Apibendrinant galima teigti, kad **vienas esminių pilietinio ugdymo uždavinių yra suderinti tautiškumą ir angažavimąsi savo valstybei su „pasaulio piliečio“, pasirengusio gyventi bet kurioje demokratinėje valstybėje, ugdymu ir rasti tinkamą šių siekių dermę.** Kita problema, kurią tenka spręsti įgyvendinant pilietinį ugdymą, – **pilietinės visuomenės, kuri laikoma pilietinio ugdymo idealu, tapimas vartotojiška visuomene demokratijos valstybėse.** Politikos ekspertai⁴ pastebi tokius prieštaravimus:

- Lietuvių tauta, kurdama valstybę ir konstruodama savo tapatumą, rėmėsi tautiniu identitetu. Tauta sukūrė demokratine valstybę, tačiau, prieš mus atsivėrus visam pasauliui, norime demokratijos be tautos, keliamo kosmopolitizmo idėjas, bet kas, jei ne tauta, kuria valstybę?
- Kurdami pilietinę visuomenę siekiame, kad piliečiai būtų aktyvūs, dalyvautų valstybės valdyme, spręstų bendras jos problemas, tačiau piliečiai vis labiau rūpinasi savo teisėmis ir privačiais interesais, nori, kad valstybė nevaržytų jų laisvių ir tampa abejingi valstybei bei politikai.

³ 1994 m. paskelbti bendrųjų programų projektai, kuriuos aptarus ir patobulinus, tačiau nekeičiant esminių pilietinio ugdymo turinio formavimo nuostatų parengtos ir 1997 m. publikuotos 1–10 kl. bendrosios programos.

⁴ Remiamasi 2012-11-06 interneto tinklalapyje www.bernardinai.lt publikuotu politologo A. Jokubaičio straipsniu „Dabartiniai Vakarų (ir Lietuvos) politinio gyvenimo prieštaravimai“: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-11-06-alvydas-jokubaitis-dabartiniai-vakarai-ir-lietuvas-politinio-gyvenimo-priestartavimai/90420>.

PILIE TINIO UGDYMO PRAKTIKA LIETUVOS MOKYKLOSE

Šiuolaikinio pilietinio ugdymo turinys orientuotas į esminių dalykinių bei bendrųjų kompetencijų ugdymą ir konstruojamas išskiriant tris veiklos sritis (žr. 2 lentelę): **visuomenės pažinimą ir tyrinėjimą** (pabrėžiama pažintinė mokinių veikla, pilietinio raštingumo pagrindai, mokiniai ugdomi tyrinėjimo gebėjimus), **dalyvavimą ir pokyčių inicijavimą bendruomenėje** (skirta bendruomeniškumui ir praktiniams mokinių atsakingo pilietinio dalyvavimo gebėjimams ugdyti), **socialinių ryšių kūrimą ir palaikymą** (sudaromos sąlygos mokiniams ugdytis demokratines, pilietines, tautines nuostatas, mokiniai mokosi išreikšti savo požiūrius ir nuostatas, taikiai sugyventi bendruomenėje). Kadangi pilietiško ugdymui būtina praktika, įgyvendinant **ilgalaikę pilietinio ir tautinio ugdymo programą (2006–2012)**, bendrąsias ug-

dymo programas numatyta papildyti socialinį solidarumą ir pilietinį tautinį aktyvumą skatinančia visuomenei naudinga veikla, kuri apima išvardytas pilietiško pagrindų ugdymo veiklų sritis. Mokyklos turi 5–10 klasių mokiniams sudaryti sąlygas dalyvauti socialinėje veikloje, kurią numatant būtų atsižvelgta į mokinių amžiaus tarpsnių ypatumus, mokinių interesus, mokyklos ir vietos bendruomenių galimybes. Socialinė veikla kaip privaloma ir integrali bendrojo ugdymo dalis turi būti susieta su bendrųjų programų keliamais tikslais ir uždaviniais, ugdyti mokinių kompetencijas (ypač socialinę pilietinę), jai skiriama ne mažiau kaip 5 pamokų (valandų) trukmės veikla per mokslo metus. Savanoriškas mokinių dalyvavimas visuomeninėje veikloje rodo asmeninę jų iniciatyvą ir įtvirtina formaliojo švietimo rezultatus.

2 lentelė. Esminiai mokinių gebėjimai pilietiško ugdomosios veiklos srityse

Veiklos sritis	5–8 klasės	9–10 klasės
Visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas	Paaikškina pagrindines sąvokas, susijusias su demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenimu (pvz., <i>pilietis, pilietinė dorybė, piliečių susivienijimas, teisingumas, lygybė, solidarumas</i> ir kt.), demokratijos ir tautos vertybes, su kuriomis susipažįsta per istorijos, geografijos, etikos, lietuvių k. ir kitas pamokas. Kai kurias vertybes sieja su realiu gyvenimo kontekstu ir stengiasi jomis vadovautis. Nagrinėja problemas, kylančias klasėje ir mokyklos bendruomenėje. Nagrinėja nesudėtingas socialines, kultūrinės, ekonomines ir kitas problemas, klausimus ir įvykius.	Mokiniai, tyrinėdami aktualius socialinius, pilietinius ir kitus klausimus, problemas ir įvykius, parodo, kaip suvokia tautos vertybes, demokratinę valstybę, moralumo nuostatų svarbą politinėje bendruomenėje. Remdamiesi įvairiais informacijos šaltiniais, nagrinėja aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas, klausimus ir įvykius. Analizuoja ir kritiškai vertina informaciją, jos šaltinių prieinamumą. Drauge su kitais nagrinėja problemas, kylančias klasėje, mokyklos ir vietos bendruomenėse, pateikia galimų problemos sprendimų.
Dalyvavimas ir pokyčių inicijavimas bendruomenėje	Aktyviai ir atsakingai dalyvauja kasdieniame mokyklos gyvenime, visuomeninėje veikloje, priimant bendrus sprendimus grupėje ar klasėje. Sprendžia klasėje kilusias problemas, prisideda prie nesudėtingų vietos bendruomenės problemų sprendimo. Pateikia siūlymų probleminei situacijai pagerinti ar pakeisti. Organizuoja renginius mokykloje, inicijuoja veiklą vietos bendruomenės labui.	Aktyviai ir atsakingai dalyvauja kasdieniame mokyklos gyvenime sprendžiant klasėje kilusias problemas, aktualias mokyklos, vietos bendruomenės problemas, dalyvauja pilietinėje, visuomeninėje veikloje priimant bendrus sprendimus grupėje ar klasėje. Įtraukia kitus į pilietinę ar visuomeninę veiklą. Apibendrinami mokiniai pateikia išvadų ir kūrybingų pasiūlymų probleminei situacijai pagerinti ar pakeisti.
Socialinių ryšių kūrimas ir palaikymas	Nagrinėdami aktualias vietas problemas ir klausimus, bendradarbiauja su kitais mokyklos bendruomenės nariais; aiškiai ir pagrįstai išreiškia savo nuomonę, pristato ir paaikškina skirtingas idėjas ir nuomones; palygina savo nuomonę su kitų nuomonėmis, išklauso kitų nuomones, gerbia jas, atsižvelgia į kitų nuomones ir patirtį; kartu daro nesudėtingas išvadas. Per grupės ar klasės diskusijas tariasi dėl bendrų sprendimų. Ieško taikių būdų kasdien kylantiems konfliktams spręsti. Taikiai sprendžia su bendraamžiais kilusius nesutarimus. Dalyvauja diskusijose svarstant mokiniams aktualias problemas. Keičiasi su kitais savo patirtimi ir gautais rezultatais.	Aktyviai dalyvauja nagrinėjant ir sprendžiant aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas, organizuojant renginius mokykloje, bendradarbiauja su kitais mokyklos bendruomenės nariais; keičiasi patirtimi, gautais rezultatais; daro apibendrinimus, išreiškia savo nuomonę, pagrindžia ją ir apgina; išklauso, gerbia kitų nuomones, atsižvelgia į jas ir į kitų patirtį; supranta, išreiškia, paaikškina, kritiškai įvertina kitų nuomones ir idėjas. Dalyvauja grupės ar klasės diskusijose, debatuose, derasi ir susitaria dėl bendrų sprendimų. Suteikia emocinę, intelektualinę, praktinę pagalbą klasės ar mokyklos bendruomenės nariams. Ieško taikių sprendimo būdų kasdien kylantiems konfliktams spręsti, įtikina aplinkinius, kad toks sprendimas pranašesnis. Numato grupės, asmens interesus ir tikslus, sąžiningai jų siekia.

Šaltinis: Pilietiško ugdymo bendroji programa, 2008

2006 m. LR Seimas patvirtino ilgalaikę pilietinio ir tautinio ugdymo programą, kuria iki 2012 m. numatyta formaliojo ir neformaliojo švietimo priemonėmis gerinti Lietuvos ir užsienio lietuvių vaikų bei jaunimo pilietinio ir tautinio ugdymo sąlygas, tobulinti Lietuvos ir užsienio lietuvių suaugusiųjų pilietinio ir tautinio ugdymosi sistemą, stiprinti asociacijų, mokyklų ir akademinų bendruomenių vaidmenį ugdant Lietuvos ir užsienio lietuvių vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų pilietišumą bei tautiškumą, skatinant sąmoningą tautinę raišką ir pilietinį dalyvavimą. Šiuo metu programa yra baigta, o jos nuostatų tęstinumą ketinama užtikrinti Nacionalinėje pažangos programoje (2012). Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis, 2006–2012 m. įgyvendinant programą, daugiausia lėšų buvo skiriama programos priemonėms:

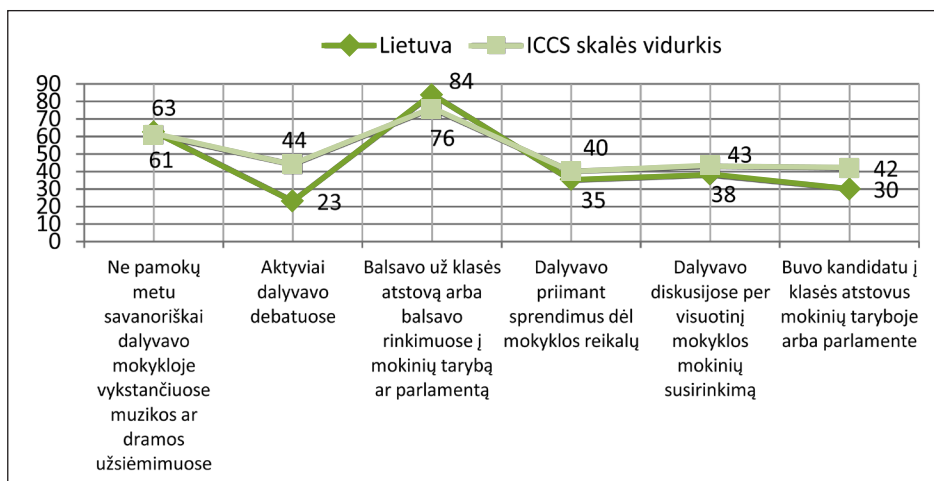
- Atliktas bendrojo ugdymo programų, vadovėlių ir mokymo priemonių, egzaminų turinio ekspertinis vertinimas.

- Inicijuoti ir remti Lietuvos kultūros paveldą, tautinę ir pilietinę tradiciją aktualizuojantys kraštotyros, mokslo bei mokslo populiarinimo projektai. Vienas didžiausių – „Neformaliojo švietimo plėtra savivaldybėse“, įgyvendintas per pilietinio ir tautinio neformaliojo vaikų švietimo programas.
- Programos lėšomis visos šalies mokyklos ir lietuviškos mokyklos užsienyje buvo aprūpintos plakatais, leidiniais, vaizdo medžiaga ir kitomis pilietinio ir tautinio ugdymo priemonėmis.
- 2008–2009 m. inicijuotas ir finansuotas 20 pilietiškumo ugdymo televizijos laidų ciklas „Tapatybės labirintai“.
- 2009 m. Lietuva dalyvavo tarptautiniame pilietinio ugdymo ir pilietiškumo IEA ICCS tyrime, pilietiškumo tematika įtraukta į nacionalinių mokinių pasiekimų tyrimus.
- Programos įgyvendinimo laikotarpiu organizuoti mokinių ir studentų olimpiniai festivaliai, kuriuose kasmet dalyvavo apie 200 000 mokinių ir 5 000 studentų, kvalifikacijos tobulinimo renginiai pedagoginei bendruomenei, socialinės akcijos ir kitos pilietiškumą ir tautiškumą padedančios ugdyti priemonės. Viešosiose bibliotekose vyko viešos pilietinės diskusijos, skatinančios pilietinės minties raidą.
- Užsienio reikalų ministerijos tinklalapyje www.urm.lt sukurta informacinė skiltis „Lietuviai pasaulyje“; pradėjo veikti vaikams ir jaunimui skirta interneto svetainė www.diplomatenai.lt, populiariai aiškinanti pilietiškumo, tautiškumo ir vertybingumo idėjas, ir kt.

Remiantis 2009 m. tarptautiniu pilietinio ugdymo ir pilietiškumo tyrimu ICCS, nors Lietuvos aštuntokų pilietinės žinios yra vidutinės (505 balai), t. y. jos beveik nesiskiria nuo ICCS vidurkio (514 balų), **labiausiai tobulintina pilietinio ugdymo grandimi Lietuvoje dera laikyti mokinių dalyvavimo ir pokyčių inicijavimo bendruomenėje sritį**. Patys mokytojai teigia esantys įvairių veiklų, kurių imasi kartu su savo mokiniais, dalyviai. Kartu su savo mokiniais dalyvaujantys sporto renginiuose nurodė 72 proc. mokytojų, kultūrinėje veikloje – 76 proc., švietėjiškose kampanijose – 65 proc., vietos bendruomenės objektų tvarkymo darbuose – 54 proc., vietos bendruomenės daugiakultūroje ir tarpkultūroje veikloje – 50 proc., vietos aplinkos apsaugai skirtose veiklose – 46 proc., veiklose, susijusiose su pagalba skurstantiems žmonėms ir jų grupėms – 28 proc., žmogaus teisių gynimo veiklose – 26 proc. pedagogų. Vis dėlto, tik nedidelė jų dalis veiktas, susijusias su aktyvaus dalyvavimo skatinimu,

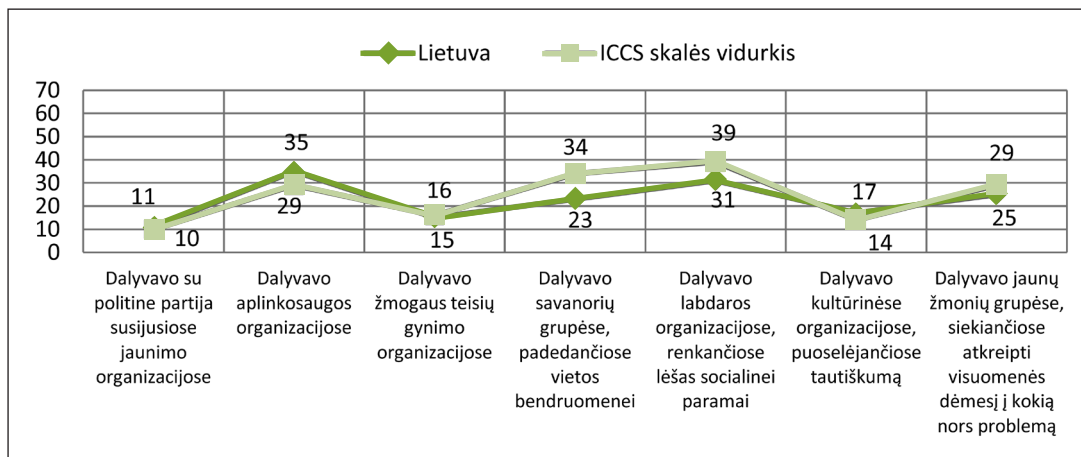
laiko svarbiausiais pilietinio ugdymo tikslais. Pavyzdžiui, mažiausiai mokytojų dėmesio sulaukia tokios veiklos kaip aktyvus dalyvavimas vietos bendruomenės (24 proc.) ir mokyklos gyvenime (35 proc.), galimybė supažindinti su politinėmis, socialinėmis ir pilietinėmis institucijomis (17 proc.) ar skatinimas ateityje aktyviai dalyvauti politikoje (2 proc.). Tyrimas taip pat atskleidžia tendenciją, kad **Lietuvoje mokiniai linkę aktyviau įsitraukti į visuomeninę mokyklos veiklą, nei į veiklas, siūlomas už mokyklos ribų** (žr. 2 ir 3 pav.). Svarbu ir tai, kad **mūsų mokiniai, lyginant su kitų šalių aštuntokais, renkasi pasyvų, o ne aktyvų dalyvavimą vietos bendruomenės veikloje**. Tik 23 proc. Lietuvos mokinių teigia aktyviai dalyvaujantys debatuose, 35 proc. – priimančios sprendimus dėl mokyklos reikalų, 30 proc. – buvę kandidatais į klasės atstovus mokinių taryboje ar parlamente, nors ICCS vidurkiai šiais atvejais atitinkamai yra 44, 40 ir 42 proc.

2 pav. Mokinių, dalyvavusių visuomeninėje mokyklos veikloje, dalis procentais

Šaltinis: ICCS, 2009

3 pav. Mokiinių, dalyvavusių visuomeninėje veikloje už mokyklos ribų, dalis procentais

Šaltinis: ICCS, 2009

Prieš metus ES struktūrinių fondų lėšomis pradėtas įgyvendinti VŠĮ „Pilietinės visuomenės institutas“ projektas „Kuriamo Respubliką: visuomenės pilietinio veikimo kompetencijų ugdymas“, kurio pagrindinis tikslas – sutelkti mokyklų ir vietos bendruomenėse slypintį pilietinį potencialą ir jį nukreipti demokratinės respublikos kūrimo link. Kaip šio projekto sudedamąją dalį, 2012 m. gegužės–birželio mėn. suburta ekspertų grupė atliko pilietiškumo būklės kokybinį tyrimą, siekdama išsiaiškinti, kokie yra pagrindinių tikslinių projekto grupių narių, t. y. bendrojo ugdymo mokyklų mokytojų ir mokinių, profesinių mokyklų mokytojų ir moksleivių, kolegijų studentų ir dėstytojų bei jų potencialių socialinių partnerių, įgyvendinant pilietinio veikimo projektus, narių požiūriai apie dabartines mokyklų ir įvairių jaunimui skirtų projektų galimybes ugdyti jaunimo pilietiškumą. **Nustatyta, kad:**

- Pilietinio ugdymo dalykas bendrojo ugdymo dalykų sistemoje vertinamas kaip vienas mažiau reikalingų, o mokiniai nesupranta, kaip pilietiškumas gali būti ugdomas istorijos, lietuvių kalbos ar kitų ne pilietinio ugdymo dalykų pamokose.
- Mokiniai šios pamokos nuobodžios, nesiejamos su praktine veikla, jose pateikiama per daug teorinių žinių, kurios greitai pasimiršta. Tyrimų rezultatai⁵ parodo svarbius pilietinio ugdymo mokyklose vertinimo aspektus: 69 proc. mokinių sutinka, kad mokykloje turėtų būti labiau padedama mokiniams suprasti šalies politinį gyvenimą,

56 proc. pritaria, jog pilietinio ugdymo dalyko pamokose trūksta praktinės veiklos.

- Dalyvavimą mokyklos savivaldoje geriau supranta mokiniai, dalyvaujantys mokinių taryboje, kitiems mokiniams tai nėra reikšminga veiklos sritis.
- Pilietinio ugdymo stiprinimą mokiniai sieja su mokytojų kompetencijomis, pamokų ir praktinės veiklos jungtimi, vertinimu, pažymiais, dalyko kėlimu į vėlesnius metus.
- Mokytojams trūksta kompetencijų, žinių, kaip su mokiniais aptarti politines aktualijas neprimetant savo požiūrio, tačiau padedant suprasti jaunimui politinio gyvenimo procesus.
- Ne visi išoriniai partneriai (NVO, valstybės institucijos, bendruomenės ir t. t.) yra pasirengę bendradarbiauti ar įtraukti jaunimą į savo veiklą.
- Pilietinė veikla užsklęsta mokykloje, kurios nesieja bendradarbiavimo ryšiai su pilietinės visuomenės organizacijomis.
- Jauni žmonės mažai domisi ir dalyvauja politinėje veikloje, nes jiems tai atrodo neaktualu, neįdomu, trūksta žinių ir tikėjimo, kad dalyvavimas kažką pakeis.
- Dažnai mokiniai, paklausti, kokias pilietines veiklas žino, neranda tikslų žodžių, pilietinę veiklą asocijuodami su politiniu dalyvavimu, todėl rekomenduojama skirti daugiau dėmesio mokinių žinioms apie pilietines veiklas, jų formas, formuoti jų pilietiškumo sampratą.

KOKIA KITŲ ŠALIŲ PATIRTIS ĮGYVENDINANT PILIETINĮ UGDYMĄ?

„Eurydice“ švietimo informacijos tinklas, siekdamas įvertinti su pilietiniu ugdymu susijusios politikos ir priemonių raidą įvairiose Europos šalyse paskutiniaisiais dešimtmečiais, 2012 m. pristatė pilietinio ugdymo Europoje ataskaitą⁶, ku-

rioe pateikiama informacija apie 31 „Eurydice“ tinklo šalį, akcentuojant padarytą pažangą nuo paskutinio „Eurydice“ tyrimo šia tema, paskelbto 2005 m. Europos šalių politikos reformų pavyzdžiai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. Kai kurių Europos šalių politikos reformos pilietiškumo ugdymo srityje nuo 2005 metų:

Estija	Nuo 2011 m. pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose įgyvendinamos naujos nacionalinės programos, akcentuojančios demokratijos mokykloje plėtrą ir pilietiškumo ugdymą kaip pagrindinį švietimo sistemos tikslą.
Ispanija	2006 m. įvesta nauja privaloma disciplina „Pilietiškumo ugdymas ir žmogaus teisės“, kurios mokoma vienerius metus pagrindinio ugdymo ir dvejus metus vidurinio ugdymo pakopoje. Šio dalyko turinys nuo 2012 metų daugiausia dėmesio skiria šalies konstitucijos žinioms, Europos Sąjungos istorijai ir institucijoms.
Italija	2008 m. priimtas įstatymas, kuriuo 2009–2010 m. pagrindiniame ir viduriniame ugdyme numatyta įdiegti tarpdalykinę discipliną „Pilietiškumas ir konstitucija“, kuria siekiama gilinti mokinių žinias apie Italijos konstituciją ir skatinti aktyvų pilietiškumą.

⁵ Pateikiami 2012 m. Pilietinės galios indekso tyrimo rezultatai.

⁶ Citizenship Education in Europe. Eurydice, 2012: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN_RA.pdf

Latvija	2005–2006 metais pradėta įgyvendinti reforma, kurios rezultatas – mokiniams įvestas naujas privalomas dalykas „Socialiniai mokslai“, siejantys keturis dalykus, kurių anksčiau buvo mokoma atskirai: sveiką gyvenseną, ekonomikos įvadą, etiką ir pilietinį ugdymą.
Malta	2007 m. Švietimo ministerija inicijavo naujas pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas, skatinančias nuo dalykinių žinių pereiti prie tarpdalykinių. Pilietiškumo ugdymą siūloma integruoti į istorijos, sveikos gyvensenos, aplinkosaugos, namų ekonomikos disciplinas.
Nyderlandai	2007 m. priimtas įstatymas, kad mokiniai, norėdami gauti vidurinės mokyklos baigimo pažymėjimą, privalo atidirbti 30 visuomenei naudingų valandų.
Austrija	2008 m. pilietiškumo ugdymas tapo privaloma disciplina visiems studentams, pasirinkusiems pedagogines studijas, ir tiems, kurie universitete studijuoja istoriją.
Lenkija	2011 m. įkurta Lenkijos jaunimo organizacijų taryba, kuri siekia padėti stiprinti pilietinę visuomenę. Tais pačiais metais, skatinant tėvų ir mokyklos bendradarbiavimą, nacionaliniu lygiu įkurta tėvų taryba, kurios pagrindinis uždavinys – spręsti problemas, išskylančias mokykloje tarp tėvų.
Lietuva	2006 m. LR Seimas patvirtino Ilgalaikę pilietinio ir tautinio ugdymo programą . 2008 m. priimta nauja Pilietiškumo ugdymo bendroji programa ir Pilietiškumo ugdymo integruojamoji programa .
Portugalija	2006 m. Švietimo ir mokslo ministerija inicijavo nacionalinį forumą, kurio diskusijose per metus dalyvavo per 60 skirtingų privačių ir valstybinių organizacijų. Publikuotos rekomendacijos numatė atskiro pilietiškumo ugdymo kaip privalomojo dalyko įvedimą visose vidurinėse bendrojo ugdymo mokyklose.
Suomija	2003–2007 m. vyriausybė inicijavo nacionalinio lygmens jaunimo dalyvavimo vietos bendruomenėse projektą, į kurį įsitraukė 70 savivaldybių atstovai.
Rumunija	2012–2013 m. Švietimo ir mokslo ministerija inicijuoja bendruosius visą gyvenimą trunkančio mokymosi mokinių gebėjimus plėtojantį projektą, kurio vienas pagrindinių tikslų – vaikų iš socialiai remtinų šeimų, gyvenančių kaimo vietovėse, pilietinių ir socialinių kompetencijų ugdymas per neformaliojo ugdymo veiklas.
Islandija	2007 m. įsigaliojo jaunimo inicijuotas įstatymas, skatinantis jaunimo reikalų tarybų steigimą. 2010 m. priimtas aktas, skatinantis moksleivių dalyvavimą mokyklos valdyme. Pagal jį kiekvienos mokyklos tarybą turi sudaryti bent 2 mokinių atstovai. 2011–2012 m. pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programose stiprinamas pilietinio ugdymo komponentas, grindžiamas demokratijos ir žmogaus teisių mokymu.

Šaltinis: Citizenship Education in Europe. Eurydice, 2012

Skiriami trys pagrindiniai pilietinio ugdymo įgyvendinimo būdai, kurie dažniausiai derinami tarpusavyje:

- Net 20–yje šalių pilietinis ugdymas yra atskiras privalomas mokomasis dalykas, kai kur dėstomas nuo pradinių klasių, bet dažniausiai – vidurinio ugdymo lygmenyje (žr. 4 pav.). Skirtinga ir ši metodų taikančiose šalyse mokymosi trukmė. Pavyzdžiui, Prancūzijoje pilietiškumo kaip privalomo mokomojo dalyko mokomasi 12 m., Portugalijoje – 9 m., Lenkijoje, Slovakijoje ir Suomijoje – 6 m., Estijoje ir Didžiojoje Britanijoje (Anglijoje) – 5 m., Graikijoje, Ispanijoje, Rumunijoje – 4 m., Airijoje, Liuksemburge, Norvegijoje – 3 m., Kipre, Nyderlanduose, Slovėnijoje, Kroatijoje – 2 m., Bulgarijoje ir Turkijoje – 1 m.
- Daugumoje Europos šalių pilietinė tematika, neatsižvelgiant į tai, ar pilietiškumo ugdymas dėstomas kaip atskiras dalykas, integruojama į kitus dalykus ar ugdymo pro-

gramos sritis. Dažniausiai pilietinį ugdymą integruojantys dalykai yra istorija, geografija, kalbos, dorinis ugdymas, tačiau kiekvienoje šalyje pilietinio ugdymo integracija turi savų ypatumų. Antai kaimyninėje Latvijoje pilietinis ugdymas integruojamas į sveikatos ugdymo, ekonomikos, saugaus eismo, Maltoje – aplinkosaugos, namų ekonomikos, Ispanijoje ir Islandijoje – šalies rūpybos sistemos, Estijoje, Portugalijoje – verslumo ugdymo temas, Kipre – filosofijos, psichologijos, sociologijos disciplinas.

- Visose šalyse kartu su vienu ar abiem jau minėtais metodais pilietinis ugdymas suvokiamas kaip tarpdalykinis ugdymo programos matmuo, todėl visi mokytojai turi prisidėti prie pilietinio ugdymo ir su juo susijusių tikslų įgyvendinimo taip, kaip nustatyta konkrečios šalies nacionalinėje ugdymo programoje.

Lietuvoje pilietinis ugdymas, kurio bendrojo ugdymo mokykloje mokoma daugiau nei dešimtmetį, kaip ir daugelyje Europos šalių apima visas su mokinių veikla susijusias formaliojo ir neformaliojo švietimo sritis: ugdymo turinį (9–10 klasėse – apibendrintas pilietiškumo pagrindų kursas, 11–12 klasėse – politologijos ir pasirenkamos teisės pagrindų pamokos), bendruomeninį gyvenimą ir savivaldą, socialinę veiklą, papildomojo ugdymo veiklą, retais atvejais – neformalųjį suaugusiųjų švietimą. Pagrindinėje mokykloje pilietinę tematiką siūloma integruoti į visų mokomųjų dalykų programas, pabrėžiant glaudų mokytojų bendradarbiavimą. **Tačiau lyginant su kitomis valstybėmis, mūsų šalyje atskirai pilietiškumo pagrindų disciplinai skiriama bene mažiausiai dėmesio – dvi privalomos savaitinės valandos 9–10 klasėse.**

Pilietinio ugdymo dalyko pobūdis savaime reikalauja kelti tokius mokymosi tikslus, kuriuos lengviau pasiekti mokantis per praktiką, todėl šalia tradicinių mokymosi metodų visos šalys įvedė tam tikros formos nacionalinį reglamentavimą, suteikiantį jiems balso teisę valdyti mokyklą. Paprastai tokia teisė susijusi su mokinių savivaldos institucija (įsitraukimas varijuoja nuo klasių atstovų išrinkimo iki mokinių tarybos ir (arba) mokinių atstovybės valdančiuose mokyklos organuo-

se), sudarančia sąlygas ir užtikrinančia galimybę mokiniams patiems spręsti jiems aktualius klausimus. Taip didėja tikimybė, kad ateityje jaunuoliai aktyviai dalyvaus socialiniame ir politiniame gyvenime. Kai kuriose šalyse moksleivių organizacijos veikia savivaldybių ar regioniniu lygmeniu (Prancūzija, Austrija, Islandija), kitose (Čekijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, Vengrijoje, Austrijoje, Portugalijoje, Slovėnijoje, Anglijoje) – kaip nacionaliniai mokinių ar jaunimo parla-

mentai. 2000 m. tokia mokinių savivaldos struktūra susiformavo ir Lietuvoje, mokinių parlamentą renkant visuotiniuose demokratinuose mokinių rinkimuose. 1996 m., įsteigus respublikinę mokinių tarybą, savo veiklą pradėjo Lietuvos moksleivių sąjunga.

Nuo 2007 m. daugiau nei pusėje Europos šalių įgyvendinta bent viena valstybės finansuojama programa ar projektas, kuriais su pilietiškumu susijusios vertybės ir nuostatos ugdomos už mokyklos ribų:

- Daugelyje Europos šalių veikia tarptautinė programa *Eco-Schools*, kuria siekiama didinti mokinių sąmoningumą sprendžiant darnaus vystymosi klausimus.
- Latvijoje 2007–2008 m. inicijuotas projektas, kurio metu skirtingoms etninėms, socialinėms ekonominėms grupėms priklausantys mokiniai skatinami dalyvauti bendroje veikloje.

- Čekijoje siekiama mokyklose steigti visą gyvenimą trunkančio mokymosi centrus ir į jų veiklą įtraukti vietos bendruomenę.
- Prancūzija gali būti vadinama viena iš nedaugelio šalių, kurioje nuo 1999 m. iki dabar palaikomi skirtingų kartų bendravimo projektai, suartinant pradinių mokyklų moksleivius ir globos namuose gyvenančius pagyvenusius asmenis.
- Skandinavijos šalyse, Vokietijoje, Italijoje ne vieną dešimtmetį vykdomos jaunimo užimtumo programos (*Operating Days Work*), kurių esmė – vieną dieną per mokslo metus skirti savanoriškam darbui.
- Airijoje prezidentūra kasmet skiria valstybinį apdovanojimą jauniems žmonėms, kurie imasi bendruomeninių ir socialinės vertės projektų, ir kt.

4 pav. Pilietinio ugdymo kaip atskiro arba į kitas disciplinas integruojamo dalyko mokymas pagal amžiaus grupes 2010–2011 m. nacionalinių ugdymo programų turinyje

Pastaba. Paveiksle pateikiama pilietinio ugdymo kaip privalomojo dalyko mokymo apžvalga.

Šaltinis: Eurydice

Nors pilietinio ugdymo įgyvendinimo būdai skiriasi kiekvienoje šalyje, pastebima, kad **Europos šalys turi bendrą pilietinio ugdymo turinio ir tikslų supratimą**. Pilietinis ugdymas yra įtrauktas į visų Europos Sąjungos valstybių narių pradinį, pagrindinį ir vidurinių mokyklų mokymo programas, kuriose dominuoja **keturios pagrindinės pilietinio ugdymo tikslų kategorijos**: politinio raštingumo siekimas, kritinio mąstymo ir analitinių įgūdžių tobulinimas, demokratinų nuostatų ir vertybių ugdymas, aktyvaus dalyvavimo mokyklos ir (arba) visuomenės gyvenime skatinimas. Pilietinio ugdymo turinys suprantamas ne tik kaip politinių, bet ir ekonominių, socialinių, kultūrinių, visuomeninių gyvenimo klausimų sprendimas. Be to, pilietinio ugdymo temos apima ir globalizaciją, komunikacijos priemonių studijas, tarptautinių organizacijų ir regioninių institucijų funkcijų, veiklos pristatymą.

Analizuojant, kuo pasižymi aukštesnius rezultatus tarptautiniuose tyrimuose demonstruojančių Europos šalių (Suomijos, Danijos, Švedijos, Lenkijos, Airijos, Šveicarijos,

Estijos, Anglijos) pilietinio ugdymo turinys (žr. 4 lentelę), matyti, kad jame itin daug dėmesio skiriama temoms, kurios Lietuvoje dar nėra labai populiaros arba nesulaukia tiek dėmesio, kiek svetur. Tai skirtingos kultūros, etninės ir savanorių grupės, konfliktų sprendimas, ekonomika ir verslas, vietinės institucijos ir organizacijos, aplinka. Minėtų šalių nacionalinėse ugdymo programose taip pat pastebimas didesnis dėmesys tokiems pilietinio ugdymo aspektams kaip sąlygų, skatinančių mokinių dalyvavimą mokyklos sprendimų priėmimo ir bendruomenės veiklose, kūrimas, kaitos procesų mokykloje ir bendruomenėje stebėjimas ir analizė, dalyvavimo ir įsipareigojimo galimybių įvertinimas (žr. 5 lentelę). Nereikėtų pamiršti, kad kiekviena šalis, atsižvelgiant į demokratinio tvarkymosi patirtį, gali ir savaip apibrėžti pilietinio ugdymo turinį. Pavyzdžiui, Prancūzijoje ir Nyderlanduose, kur pilietinis ugdymas turi ilgametes tradicijas, daugiausia dėmesio skiriama ne sąvokų aiškinimui ar žinių perteikimui, bet vertybinėms nuostatomis ir gebėjimams ugdyti.

4 lentelė. Dėmesys, skiriamas skirtingoms pilietinio ugdymo ir pilietiškumo temoms Europos šalių⁷ nacionalinėse mokymo programose

Šalis	Suomija	Danija	Švedija	Lenkija	Airija	Šveicarija	Estija	Anglija	LIETUVA	Ispanija	Austrija	Latvija	Bulgarija
Pilietinio ugdymo ir pilietiškumo temos	Žmogaus teisės	●	*	●	*	●	●	●	●	●	*	●	●
	Teisinės sistemos ir teismai	*	*	*	*	●	●	●	*	●	*	●	*
	Skirtingos kultūros ir etninės grupės	●	●	●	*	●	●	●	*	●	●	*	●
	Parlamentas ir vyriausybės sistemos	●	●	*	●	●	●	●	●	●	●	*	●
	Balsavimas ir rinkimai	●	*	*	●	●	●	*	●	●	*	*	*
	Ekonomika ir verslas	●	●	*	*	*	○	●	●	*	*	●	*
	Savanorių grupės	*	*	*	*	*	○	●	●	*	*	*	*
	Konfliktų sprendimas	*	*	*	*	●	*	*	●	○	●	*	*
	Komunikacijos studijos (pvz., žiniasklaida)	●	*	●	*	*	○	*	●	*	*	●	*
	Pasaulinė bendruomenė ir tarptautinės organizacijos	*	*	●	*	●	●	*	●	*	●	*	*
Vietinės institucijos ir organizacijos	●	*	○	●	●	●	*	●	*	●	*	*	
Aplinka	●	*	●	●	●	*	○	●	*	●	●	*	

○	Dėmesio neskiriama
*	Skiriama šiek tiek dėmesio
●	Skiriama daug dėmesio

Šaltinis: ICCS, 2009

⁷ 2009 m. tarptautiniame ICCS tyrime 3 lentelėje pasirinktos šalys atitinkamai užėmė šias vietas: Suomija – 1, Danija – 2, Švedija – 5, Lenkija – 6, Airija – 7, Šveicarija – 8, Estija – 12, Anglija – 13, Lietuva – 20, Ispanija – 21, Austrija – 22, Latvija – 25, Bulgarija – 28.

5 lentelė. Dėmesys, skiriamas įvairiems pilietinio ugdymo aspektams nacionalinėse mokymo programose

Šalis		Suomija	Danija	Švedija	Lenkija	Airija	Šveicarija	Estija	Anglija	LIETUVA	Ispanija	Austrija	Latvija	Bulgarija
Žinios ir suvokimas	Pagrindinių faktų žinojimas	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	*	●
	Pagrindinių sąvokų supratimas	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	*	●
	Pagrindinių vertybių ir nuostatų supratimas	●	●	●	*	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Minčių reiškimas	Diskusijose ir debatuose	*	●	*	*	●	*	*	●	*	●	*	●	●
	Projektuose ir rašto darbuose	*	*	○	○	●	○	○	●	*	*	*	●	●
Sąlygų, skatinančių mokinių dalyvavimą, kūrimas	Mokyklos sprendimų priėmimo	*	*	●	*	*	○	○	●	*	●	*	*	*
	Bendruomenės veiklose	*	○	*	*	*	○	○	*	*	*	*	*	*
Kaitos procesų stebėjimas ir analizė	Mokykloje	○	○	○	*	*	○	○	*	○	*	○	*	*
	Bendruomenėje	*	*	○	*	*	*	○	*	○	*	○	*	●
Refleksija ir analizė	Dalyvavimo ir įsipareigojimo galimybių įvertinimas	*	*	*	*	*	*	○	●	○	●	*	*	*
Pilietinės savimovės vystymasis	Nacionalinis identitetas ir lojalumas	*	*	*	●	*	*	●	*	*	○	*	●	●
Teigiamo požiūrio į aktyvią pilietinę ir visuomeninę veiklą formavimas	Dalyvavimo ir įsitraukimo į pilietinę visuomenę plėtra	●	*	●	*	●	●	●	●	●	●	*	*	●

○	Dėmesio neskiriama
*	Skiriama šiek tiek dėmesio
●	Skiriama daug dėmesio

Šaltinis: ICCS, 2009

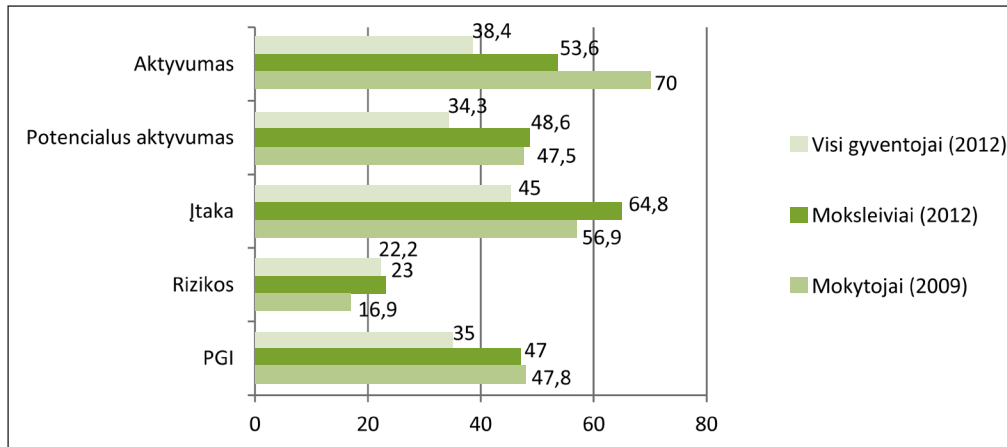
PILIE TINĖS RAIDOS TENDENCIJOS LIETUVOJE

Valstybės vykdomos pilietinio ugdymo politikos veiksmingumui įvertinti nuo 2007 m. kasmet atliekami tyrimai Lietuvos gyventojų pilietinės galios indeksui (PGI) apskaičiuoti. Remiantis Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis nustatoma, koks yra ir kaip kinta lietuvių domėjimasis viešaisiais reikalais, pilietinis dalyvavimas bei pilietinio dalyvavimo potencialas, gyventojų požiūris į turimas pilietines galias. Remiantis tyrimo duomenimis, Lietuvos visuomenės pilietinė galia pastaraisiais metais statistiškai reikšmingai nekito: 2010 m. indekso reikšmė buvo 35,5 (iš 100 galimų), 2012 m. – 35,0. **Svarbu tai, kad:**

- nuo 2007 m. nuosekliai auga gyventojų įsitraukimas į pilietines veiklas (nuo 27,4 vidutinės indekso reikšmės 2007 m. iki 38,4 – 2012 m.);

- tačiau mažėja dalis žmonių, kuriems būdinga nuostata esant reikalui prisidėti prie veiklos, skirtos spręsti visai šaliai aktualias ar vietinės reikšmės problemas, t. y. be pertrūkio mažėja potencialus aktyvumas (nuo 39,7 vidutinės indekso reikšmės 2007 m. iki 34,3 – 2012 m.). Tai reiškia, kad **net ir aktyviau dalyvaudami pilietinėse veiklose žmonės nemato savo dalyvavimo platesniame kontekste, nemano, jog turėtų prisidėti prie visai visuomenei svarbių problemų sprendimo, o dalyvauja labiau dėl asmeninių priežasčių, nesiejamų su bendru valstybės gyvenimu.**

5 pav. PGI sudedamųjų palyginimas: moksleiviai, mokytojai ir visa visuomenė

Pilietinės galios indeksas, 2012

PGI esmę sudaro keturi matmenys:

Esamas pilietinis aktyvumas. Vertinant jį žiūrima, kaip dažnai Lietuvos žmonės imasi realios veiklos dėl bendrųjų interesų.

Potencialus aktyvumas, arba pasiryžimas veikti esant svarbiam reikalui, matuojamas prašant žmonių įsivaizduoti, kaip jie elgtųsi hipotetinėse situacijose, jei iškiltų rimta visos šalies politinė, ekonominė, vietinė problema.

Pilietinės įtakos suvokimas, arba savo įtakos politiniams sprendimams vertinimas, – vienas svarbiausių demokratinės sistemos bruožų. Kuo daugiau įtakos žmonės jaučiasi turį savo valstybėje, tuo demokratiškesnė yra politinė sistema, stipresnė pilietinė visuomenė.

Pilietinės veiklos rizikos vertinimas matuoja socialinės aplinkos vertinimą ir rodo, kiek saugiai žmonės jaučiasi savoje šalyje, ar jie jaučiasi laisvi pilietiškai veikti, ar jų veikla palaikoma bendrapiliečių.

Pilietinės visuomenės instituto atliktas Lietuvos visuomenės 2012 m. PGI tyrimas išsiskiria tuo, kad jo rezultatai sudaro sąlygas detaliau įvertinti ir su visa visuomene palyginti Lietuvos mokinių pilietiškumą. Apklausus daugiau nei penkis šimtus 9–12 klasių mokinių ir profesinių mokyklų moksleivių, siekiančių įgyti profesiją ir pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą paaiškėjo, jog beveik visose išvardytose pilietinės galios indekso dimensijose didesniu pilietiniu aktyvumu išsiskiria pa-

tys jauniausieji – mokiniai ir studentai. Lietuvos mokiniai yra ta grupė, kuri pasižymi aukštesniu pilietinės įtakos supratimu: kartu su mokytojais jie lenkia visą visuomenę pilietinio aktyvumo potencialu, pilietinio veikimo rizikų vertinimu bei domėjimusi viešaisiais reikalais nesiskiria nuo visuomenės, o tik mokytojams nusileidžia realiu pilietiniu aktyvumu (žr. 5 pav.). Vis dėlto, anksčiau atlikti tyrimai rodo – **didėjant amžiui, jaunimo visuomeninis aktyvumas mažėja.**

6 lentelė. Dviejų jaunimo amžiaus grupių dalyvavimo įvairiose pilietinėse veiklose palyginimas

	15–19 metų	20–29 metų	Skirtumas
Dalyvavote aplinkos tvarkymo talkose	57,5	36,6	20,9
Dalyvavote vietos bendruomenės veikloje	34,3	20,5	13,8
Neatlygintinai dalyvavote visuomeninėje ar pilietinėje kampanijoje	18,7	12,2	6,5
Dalyvavote visuomeninių organizacijų, judėjimų veikloje	16,4	12,2	4,2
Dalyvavote religinės bendruomenės vykdomoje socialinėje veikloje	11,2	4,4	6,8
Kreipėtės į valstybės kontroliuojančias institucijas (policiją, mokesčių inspekciją, vaiko teisių tarnybą ir pan.) pranešdami apie įstatymų pažeidimus	5,2	17,6	-12,4
Aukojote labdarai pinigų, daiktų arba kitaip parėmėte asmenis ar visuomenines organizacijas	41,8	51,2	-9,4
Kreipėtės į advokatą, teismą ar prokuratūrą viešo, kolektyvinio intereso gynimo klausimu	0,7	5,9	-5,2
Kreipėtės į politiką	0,7	2,9	-2,2
Dalyvavote politinės partijos veikloje	0,7	3,4	-2,7

Šaltinis: Pilietinės galios indeksas, 2010

2010 m. PGI rezultatai atskleidžia, kad reikšmingai skiriasi mokyklinio amžiaus ir bendrojo ugdymo mokyklas jau baigusiu jaunuolių pilietinis aktyvumas (žr. 6 lentelę). Mokyklinio amžiaus jaunuoliai aktyviau dalyvauja aplinkos tvarkymo talkose, bendruomeninėje veikloje, religinių bendruomenių vykdomoje socialinėje veikloje nei bendrojo ugdymo mokyklas pabaigę jaunuoliai. Mokiniai aktyvesni ir visuomeninių organizacijų bei judėjimų veikloje, tačiau tokios veiklos kaip

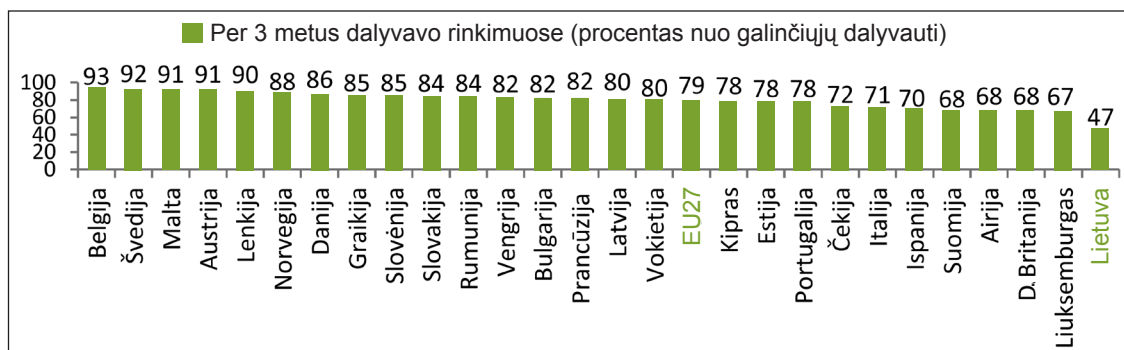
dalyvavimas politinių partijų veikloje, kreipimasis į politiką ar teisėtvarkos ir teisėsaugos institucijas kolektyvinio intereso gynimo klausimu, šioje amžiaus grupėje nėra arba beveik nėra. Jos atsiranda tik vyresnėje – 20–29 m. amžiaus grupėje. Pastarojoje, kurioje yra daugiau dirbančių jaunuolių, didesnis aktyvumas tose veiklose, kurios priklauso nuo finansinio asmens savarankiškumo: tai vartojimas, paremtas politiniais ir etiniais motyvais, aukojimas labdarai. Be to,

nuostata imtis veiklos dažniau būdinga mokyklinio amžiaus (15–19 metų) jaunimui nei 20–29 metų asmenims. Pavyzdžiui, kad imtųsi organizuoti veiklą vietinės reikšmės problemai spręsti, teigė 35 proc. paauglių, ekonominei – 22 proc., politinei – 11 proc. Vyresnio jaunimo grupėje tokių atitinkamai buvo 28, 14 ir 6 proc.

Panašūs duomenys gauti ir 2008 m. tyrime „Visuomeniškai aktyvūs 16–24 m. asmenys“⁸, kuriuo nustatyta, kad aktyviausiai (69 proc.) bent vienos visuomeninės organizacijos arba savivaldos veikloje dalyvauja 16–18 m. jaunimas, t. y. baigiamųjų klasių mokiniai ir pirmo kurso studentai, vėliau jų aktyvumas mažėja (iki 30 proc.). Atskirai analizuojant tyrimo duomenis apie mokinių aktyvumo raišką pastebima, kad aktyviausiai mokyklinio amžiaus jaunuoliai linkę dalyvauti

vaikų ir jaunimo organizacijose (labai aktyviai – 3 proc., aktyviai – 6 proc.) ir mokinių tarybos veikloje (labai aktyviai – 3 proc., aktyviai – 7 proc.), tačiau akivaizdu, kad šie rodikliai rodo labai menką mokinių aktyvumą, nes dauguma jų (80 proc.) apskritai nedalyvauja jokiaje visuomeninėje veikloje. Be mokinių pogrupio, tyrime buvo išskirtas ir jaunimo (studijuojančių ir dirbančių jaunuolių) pogrupis. Šios tyrimo dalies rezultatai atskleidė panašią tendenciją – menką dalyvavimą arba apskritai nedalyvavimą visuomeninių organizacijų ar savivaldos veiklose. Nedaug skiriasi tik kai kurie atsakymai. Pavyzdžiui, dirbantieji (5 proc.) yra šiek tiek aktyvesni politinių partijų veikloje negu studentai (4 proc.), jaunimo organizacijų veikloje dalyvauja 8 proc. dirbančio jaunimo ir 12 proc. studentų.

6 pav. 15–30 metų jaunuolių aktyvumas balsuojant nacionalinės ir europinės reikšmės rinkimuose

Šaltinis: Youth on the move, 2011

2011 m. sausio–vasario mėn. Eurobarometro atliktas tyrimas⁹, skirtas pristatyti jaunimo, gyvenančio 27 Europos Sąjungos valstybėse, visuomeninį aktyvumą, parodė, kad Lietuvoje bent vienos organizacijos veikloje per metus dalyvauja 47 proc. 15–30 m. jaunuolių. Lietuva lenkia paskutinėje vietoje atsidūrusią Lenkiją (33 proc.), Bulgariją (35 proc.) ir Kiprą (36 proc.), kaimynę Latviją (43 proc.), tačiau gerokai atsilieka nuo Nyderlandų (72 proc.), Airijos (67 proc.), Liuksemburgo (66 proc.), Danijos (65 proc.), Belgijos (64 proc.),

Vokietijos (64 proc.), Austrijos (64 proc.), Švedijos (59 proc.). Aktyviausiai Lietuvos jaunimas, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse, dalyvauja sporto klubų (24 proc.), jaunimo (17 proc.), kultūros (14 proc.), vietos bendruomenių (12 proc.), žmogaus teises ginančių (5 proc.) ir politinių (5 proc.) organizacijų veikloje, bet pagal 15–30 m. jaunimo aktyvumo balsuojant nacionalinės ir europinės reikšmės rinkimuose rodiklį Lietuva šiame tyrime atsிடūrė paskutinėje vietoje (žr. 6 pav.).

⁸ http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/Visuomeniskai_aktyvus_asm_2009_03_10.pdf.

⁹ Youth on the move: analytical report. Eurobarometer, 2011.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisaukas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vyriausiąją specialistę Jūratę Vosylytę-Abromaitienę (el. p. jurate.vosylyte-abromaitiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė Vitalija Čepaitė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus metodininkė.

PILIETINIO UGDYMO ĮGYVENDINIMO POLITIKA: TIKSLAI, PRIEMONĖS, REZULTATAI

Redaktorė Nijolė Šorienė
Maketavo Valdas Daraškevičius

2013-05-17. Tir. 1 800 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Grafija“, Sėlių g. 3A, LT-08125 Vilnius